

„OLYAN MUSZÁJ HERKULES,
MINT ÉN, SOKAN VOLTAK...” ■

Vécsei Károly pártaktivista és értelmiségi

Pályáját értékelve, az ötvenes években pártaktivistaként végzett munkájára emlékezve mondja a címben idézetteket Vécsei Károly (1923–2003). A 2002-ben megjelent könyvének külső borítóján olvasható értékelés szerint „a statisztika és szociológia idős marosvásárhelyi professzora, nyugalmazott akadémiai főkutató”. Pályájáról igen röviden az mondható el, hogy 1946-tól 1959-ig a pártaktíva különböző szintjein működött, 1959 és 1968 között ideológiai tárgyakat oktató egyetemi tanár Marosvásárhelyen, 1972 és 1988 között akadémiai kutató.

A címben idézett kijelentésből az olvasható ki, hogy utólag, számvetést fogalmazva nem tagadja, sőt hangsúlyozza, hogy nem nyilvánvalóan és egyértelműen meggyőződésből és megfontoltan döntött a pártszerkezetbe való betagozásáról, és fogadta el azt, ahogy a párt „káderforgója” különböző funkciókba juttatta. Valóban nincs egyedül, többen gondolkoznak a még élő romániai magyar, az egykori hatalmi rendszerben funkciót betöltött szemtanúk közül hasonlóan a korszakról és saját szerepükről: adottnak veszik a politikai-társadalmi kényszereket, valamint azt, hogy életük egy szakaszában, fiatalukban ezek között a keretek között kényszerültek az adódó próbatételeket kiállni. A nagy országépítő és világmegváltó célokat elfogadták, az ezek megvalósításaiért diktált erőfeszítésekre maguk is hajlandóak voltak. Herkulesek társainak, herkulesi munka résztvevőinek gondolták akkor magukat, és eszerint cselekedtek, viselkedtek. Majd elérkezett életüknek az a pillanata, amikor az események hatására felül kellett vizsgálniuk az elfogadott elveket és a kialakított gyakorlatot (ez általában és törvényszerűen az 1956-os forradalom napjaiban, az utána következő időszakban történt), és egzisztenciálisan is választás elé kerültek. Választásuk pedig egyértelmű volt: visszautasították a következő felkínált magas pozíciót, és visszavonultak alacsonyabb (valójában bukást je-

lentő) szintekre, vagy éppen ki is léptek a pártszerkezetből. Az elkövetkező évtizedekben, nyugdíjazásukig a partvonalon álltak, szemlélődtek, jobbik esetben az éppen lehetséges (és nem nyíltan kritikus) értelmiségi szerepét alakították: kutattak, írtak, alkottak. Egykori hitüket hamu alá rejtették, tevékenységüket pedig átértékelték: kényszerként, tévedésként, egy történelmi tragédiában játszott áldatlan szerepként határozták meg.

Az 1989-es fordulat már későn jött ezeknek az embereknek. Túl régen kiálltak a sorból, megszakadtak a politikailag hasznosítható kapcsolataik. Az új, elemzést, kritikát, éles látást igénylő kihívásoknak nem tudtak eleget tenni, egykori ötleteiket, témákat felmelegítették, tovább is léptek, de tulajdonképpen nem találják a helyüket. Vécsei Károly számára is kevés elégtételt hoz az időszak: egy kötete jelenik meg, több kötetre kiterjedő családszociológiai munkája kéziratban marad.¹

Az utókor Vécsei Károlyt kutatóként, tudósként tartja számon: „tanulmányai, cikkei, bár nem monografikus igényű feldolgozások, együttesen hiánypótló jellegűek és jelentőségűek. Különösen vonatkozik ez demográfiai, nemzetiségstatisztikai írásaira.”²

Valamint – mondom én – családszociológiai kézirataira.

1989 után számos beszélgetésben faggatták a történekről a kommunista hatalom vezető kádereit. Életükről és tevékenységükről Alexandru Birladeanuval, Corneliu Manescuval, Cornel Burticával, Ion Gheorghe Maurerrel készültek, többek között, kötetben megjelentetett beszélgetések.³ Ezekben az országos jelentőségű döntések, események háttere körvonalazódik. Azokat a beszélgetéseket, amelyek 2001 óta Vécsei Károllyal és társaival, az egykori Magyar Autonóm Tartomány párt- vagy állami funkcionáriusaival készültek,⁴ egy más lépték szerint kell kezelni, megítélni, egy más megértéshorizontba kell elhelyezni. Helyi vagy legfeljebb regionális beágyazottság, szemlélet, horizont jellemzi ezeket a politikusokat, tisztviselőket. A központba, Bukarestbe általában tanulni, rövid időre mentek, és nem küldték őket párt-egyetemre a Szovjetunióba. Szocializációjuk, csatáik és vereségeik

■
¹ Vécsei Károly: *Magyarok és nem-magyarok Romániában*. Csíkszereda, 2002, Státus Könyvkiadó, 166.

² Varga E. Árpád: Ajánlás. In Vécsei: i. m. 5–6.

³ Betea, Lavinia: *Partea lor de Adevăr. Alexandru Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri cu Maurer despre lumea de ieri și stalinizarea României. Convorbiri „neterminate” cu Corneliu Mănescu*. București, 2009, Compania.

⁴ A Magyar Autonóm Tartomány történetének kutatása során Gagyí József és Novák Zoltán 34 interjút készített a még élő helyi párt- és állami vezetőkkel (*Élet-útinterjúk a MAT vezetőivel*. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteménye [továbbiakban JEA] Kézirattára 1259/1–34.).

■■■

helyszíne a regionális központ, „a tartomány”. Különösképpen az nem volt jellemző rájuk, hogy az országos krízisek (mint az 56-os forradalom ideje) esetén központi kiküldöttként, a központ érdekeit képviselve, azokat érvényesítendő jelenjenek meg a vidéki helyszíneken. Ez Vécsei Károly életében is egyedi, kivételes eset. Meg nem volt jellemző rájuk, hogy az apparátusból kilépve szellemi munkások (alkotó művészek, egyetemi tanárok) lettek.

A FELHASZNÁLT FORRÁSRÓL

2002-ben, nem sokkal halála előtt két alkalommal folytattam hosszabb beszélgetést az akkor 79 éves Vécsei Károllyal. Az interjúzás nyomán létrejött narratívumot elsősorban úgy kezeltem,

■■■

mint az életút időrendi eseményeit tartalmazó, belőle az életút kornologikus felépítését, a kritikus pontok megértését lehetővé tevő forrást. Ezt nem szívesen teszem, hiszen belátható, hogy a magam vagy mások által korábban összeállított, rövid vagy terjedelmesebb curriculum vitae vagy biográfia pontosabb, a helyzetek, fordulatok utólagos értelmezésétől mentes, és ilyen értelemben hitelesebb forrást jelentene. Sajnos sem a családi hagyatékbán, sem az intézetben, amelynek Vécsei Károly munkatársa volt saját vagy róla készített életrajzra, vagy akár a személyzeti osztály káderdossziájába bekerülő írott adatokra nem bukkan-tam. A Román Tudományos Akadémia Marosvásárhelyi Fiókjá 1956-os megalakítása óta a kolozsvári akadémiai központhoz, még inkább azonban a bukaresti központi vezetőséghez tartozott. Munkatervék, beszámolók, költségvetési adatok meg a munkatár-sak kádernyilvántartásai ezeknek az intézeteknek az adattárában lehetnek. A kutatók munkájáról, viselkedéséről írott anyagokat őrizhetnek a Securitate irattáraiban is. Ezeket nem ismerem, anyagaikat nem tanulmányoztam.

A narratívumban számomra szétválaszthatatlanul keveredik Vécsei Károly egykor valóban megélt és utólag, rögzítés céljából elbeszélte története.

A megélt és elbeszélés szétválasztására az értelmezéssel teszek kísérletet – de ez azért is nehéz, mert igen kevés a más forrásból rendelkezésemre álló, az elbeszéltekkel összevethető történeti „faktum”. Ebben a formájában nem életutat, hanem egy arról készült tanúságtételt használok. Tudatában vagyok tehát annak, hogy „A megélt és elbeszélte történet az elemzésben történő mesterséges szétválasztása egy elméleti konstrukció, mely segíti a megértést, de nem keresi a történeti »faktumokat«, hiszen a megélt élettörténet rekonstrukciójának alapját képező adatokat is az elbeszélő bocsátja rendelkezésünkre, így ezeket is ő válogatta ki saját emlékanyagából”.⁵ Bárki, aki egyszer majd az általam nem ismert írások birtokában vizsgálja Vécsei Károlyt életét és sorsfordulóit, teljesebb és ilyen értelemben történelmi képet adhat pályájáról.

■
⁵ Kovács Éva: *Narratív biográfiai elemzés. In: Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Budapest, 2007, Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 374.

■■■

Sajnos elhalálozása miatt nem kerülhetett sor a beszélgetések folytatására, a pontosításokra, fontos részletek más szempontok szerint rendezett újramesélésére. Az elbeszélés mögött ott vannak az „elhallgatott történetek”.⁶ Most már kideríthetetlen, hogy melyek azok.

Vécsei Károly lakásán fogadott, elbeszélgetett velem, természetesen vette, hogy a helyzetben, melyet együtt kialakítottunk, neki „memotechnikai gyakorlatot” kell folytatnia, pontos képet kell adnia arról, hogy mikor, hogyan, kikkel, miképpen cselekedett, de ugyanakkor anélkül, hogy erre megkértem volna, úgy gondolta, hogy önértelmező, morális álláspontot kell kialakítania, vagyis arról kell beszélnie, hogy ő akkor miért és miért nem. Úgy látom, ez azért is volt könnyű és egyben fontos számára, mert életének 1956-os, 1959-es, 1968-as meghatározó fordulatairól igen egyértelmű és határozott, mondhatni megingathatatlan kép élt benne. Az akkori kényszerhelyzetekben kialakított álláspontjai és választásai alkotják életútjának morális tengelyét.

Két státusz – a politikus-aktivista, a rendszer „fogaskereke” és a tanár-kutató, a rendszerrel szemben csendes ellenállást kialakító értelmiségi – épül ki egymás folytatásaként. Narratívuma a két státusz kiépülésének jelenségeire, jellemzőire, valamint arra koncentrál, hogy a kettő közötti határ kiépülését, vagyis az időrendben elsőtől való későbbi elhatárolódását, valamint a szükségszerű váltásokat minél érthetőbbé, indokoltabbá tegye.

Életútja röviden.

1923-ben Ludason született. Apja magyarózd, anyja kissolymosi, és Gyulafehérváron ismerkedtek meg. Apja előbb a MÁV-nál, majd 1919 után a román államvasutaknál mozdonyfűtő, így kerül Ludasra, ahol ötödik gyerekként megszületik Vécsei Károly.

Magyar elemi iskolát végez, de nem idegen számára a román nyelv – hivatalos ünnepen erre kijelöltként román verset szaval. Később is nagy hasznát veszi – a magyar pártaktivistákra nemigen jellemző – magas szintű román írni-olvasni tudásának. Iskolai eredményei nagyon jók, de nem tud továbbtanulni, hanem kereskedősegéd lesz. 1943-ban megkapja a behívót a román hadseregbe,

■
⁶ Keszeg Vilmos: Élettörténetek populáris regiszterekben. In Jakab Albert Zsolt – Keszeg Anna – Keszeg Vilmos szerk.: *Emberek, életpályák, élettörténetek*. Kolozsvár, 2007, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kri-za János Társaság, 178.

■■■

ezért József bátyját követve észak felé átszökik az akkori magyar–román határon, Marosvásárhelyre megy, szintén a kereskedelemben dolgozik, meg próbálja elvégezni a középiskolát. 1946-ban kellene érettségiznie, de „az igazsághoz tartozik, hogy annyira kimerültem az éhezés, az éjszakázás miatt, nem tudtam érettségire állni. Át kellett volna venni a főbb dolgokat ötödik gimnáziumtól nyolcadikig. Nem tudtam, teljesen kivoltam... nem voltam még ötvenkilós se. Ott vagyok különben a tablón, én s egy másik magántanuló.”⁷

Visszatérő fordulat: a munkahelyek keresése, váltogatása, az éhezés. Ezért is kapott az ajánlaton: legyen a Kommunista Párt akkori Tartományi Bizottságának alkalmazottja, dolgozzon a Propaganda és Agitáció Osztály könyv- és brosúraterjesztő részlegén. Nem választják ki, és nem ő választ alternatívák ismeretében, mérlegelés után, számára akkor ez egy menedék, hiszen például a Pártbizottságnak saját kantinja van – tehát első pillantásra csak azt látja, hogy feltehetőleg nem fog majd éhezni. Naponta válogatnia, csomagolnia kell őket, így kerülnek először a kezébe az ideológiai könyvek, propagandakiadványok. Olvasni kezdi – esetlegesen, rendszertelenül – a marxizmus klasszikusait.

A Tartományi Pártbizottság akkor a székely megyék (Maros, Udvarhely, Csík, Háromszék) pártszervezeteinek a tevékenységét koordinálta, vezetője Mogyorós Sándor volt, később Gheorghiu-Dej közeli munkatársa, a KB Végrehajtó Bizottságának tagja lett. Ezt a tartományi szerkezetet 1945-ben alakították ki, 1947-ben, a békeszerződés aláírása után megszüntették. Vécseit olvasói lendülete tette ismertté: a kantinba is a *Kommunista Kiáltvány* vitte magával, Mogyorós ezért megdicsérte, rövidesen pedig a tartományi vezetők, „személyesen Mogyorós”, felvették a pártba:

„Kérem, én írtam egy egyszerű kérést, néhány sorost, összeült Mogyorós, doktor Lőrinc Ernő, ő engem nagyon szeretett, Ady, ő a szervező titkár volt, Păcurar még nem volt ott, aki aztán azután a központi irodának volt a vezetője. Ez a három-négy ember összeült, s engem felkentek párttagnak.

(Nem volt különösebb felvételi...)

■
⁷ *Vécsei Károly*. MAT-interjúk 16. JEA K-1259/16. 3. (A továbbiakban *Vécsei-interjú...*) [Terjedelem 86 300 leütés. Interjúalany: Vécsei Károly pártaktivista, egyetemi tanár, kutató, szül. 1923. Interjú készült: Marosvásárhely, 2002. január–február]

Hát akkor nem volt, hogy a közgyűlés veszi el, az azt hiszem máshol se volt. Itt így ment. Ilyen kiemelkedő emberek, ők döntöttek. Lehet, hogy Lusztig Imre is ott volt, a gazdasági osztály vezetője, de isten tudja, nem biztos. Ez a három ember... na, kérem szépen. A többit nem tudom, ezt a hármat tudom, ők felvettek. Kaptam egy párttagsági könyvet.”⁸

1947–1848-as időszakban aktivista a Maros megyei KISZ-nél, ezalatt érettségizik, majd kinevezik a marosvásárhelyi, regionális hatókörű három hónapos Pártiskolához oktatónak. Aki kinevezte, az akkori pártbizottság megyei Propaganda- és Agitációs Osztályának titkára, aki később Bukarestben akadémiai kutató lett, Kepes György azzal érvelt, hogy ott majd tanulhat és taníthat. Valójában előbb kellett ideológiát oktatnia, minthogy a meggyőződése kialakult volna. A felettesei ezt tudva igyekeztek indoktrinálni:

„Azt mondtam: elfogadom, megpróbálom. Ha nem megy, akkor eljövök ide hozzád, Kepes, tegeződtünk, de azért azt mondtuk, elvtárs, Kepes elvtárs, ide eljövök hozzád, s megmondom. Roosevelt utcában, ott az inasiskola mellett, a Kemény Zsigmond, most Cuza Vodából nyílt, ott volt egy kicsi épület, s abban volt a pártiskola. Hát nem volt olyan kicsi, mert abban le is kellett feküdjének. A pincébe volt zuhanyozó. S ott az igazgató Fuchs Simi volt. S ő velem sokat foglalkozott, hogy meggyőzzön, mert látták, hogy nem vagyok... S Lőrinc Ernő is azért foglalkozott velem, mert látta, hogy nem vagyok meggyőződve, hogy ez az eszme helyes dolog, jó dolog...”⁹

1949-ben esti egyetem (munkásegyletem) alakult Marosvásárhelyen, ott politikai tantárgyakat kezdett oktatni, majd kinevezték az egyetem tanulmányi igazgatójává.

Nagyon gyorsan, előzetes képzés nélkül lett oktató. Nekilátott a tanulásnak, ami azért is volt nehéz, mert alig volt rendelkezésre álló szakanyag:

■
⁸ *Vécsei-interjú...* 5.

⁹ Uo. 6.

„– Akkor ők csak címeket adtak! Még esti egyetemi koromban is csak címeket kaptunk. Nagy autonómiánk volt! Volt egy egyéni színezete ezeknek a dolgoknak. Meg vagyok győződve, ha szigorúan megnézik, sok olyan dolog volt, ami nemigen passzolt a sztálinizmussal. Messzemenő autonómiája... címek voltak, a fő, a központi téma a Groza-kormány megvalósítása, a Groza-kormány tervei. Volt már az egyéves terv, hogyne, megjelent a sajtóban.

– Ezek szerint, ami a sajtóban megjelent, ez volt a legfőbb bibliográfia?

– Pontosan. Más nem volt. Honnan? Ezeknek nem lehetett a *Tőkéből* előadni, nem voltak olyan szinten, s nem is arra volt szükség. Előadás voltak, Groza-kormány, proletár erkölcs... Hogy honnan szedtük az anyagokat, most már nem tudom, becsületesen bevallom.

– Hát a pártkiadványok, azokat megismerhette, amikor a könyvterjesztésnél dolgozott...

– Hát igen, persze, Gheorghiu Dejnek a brosúrában kiadott beszéde, a Román Kommunista Párt harca a nacionalizmus, a revizionizmus ellen, az... az mindenütt megvolt. Nagy tömegpéldányszámban adták ki.¹⁰

A vezetők valójában ekkor figyeltek fel rá, ő volt a „legjobb asszisztens...”

„...meghallgatták, ki milyen előadásokat tart, hogyan tanítom az embereket. Azt mondták: előadod a diákoknak. Még segít más is... Robotos lejárt, Robotos Imre tartott előadásokat itt az egyetemen! S Kohn Hillel, mellette ültem, mint vendégelőadó mellett, ott kellett üljön valaki, Kohn Hillel is tartott közgazdasági előadást. Robotos, Lőrinc Ernő, ilyen emberek tartottak előadást, s Vécsei Károly is, természetesen.”¹¹ Az akkori körülmények között, az akkori követelmények szerint nagyon jól teljesített: „Volt egy tapasztalatsere, ahol engem nagyon kiemeltek. Ez az igazság. Kiemeltek. Hogy kitűnő módon vezetem. Tudomásul vettem. Fogalmam se volt, hogy jól csinálom vagy rosszul. Fogalmam se volt.”¹²

■
¹⁰ Uo. 6–7.

¹¹ Uo. 7.

¹² Uo.

■■■

A következő lépcsőfok: az ideológia és agitáció területén dolgozó pártfunkcionáriusok legfelső képzését biztosító bukaresti Zsdanov főiskola. 1950-ben kerül oda, 1952-ben, az elvégzése után rövid ideig bent tartják oktatónak. Képzettségét ekkor alapozza meg, és a gyermekkori alapokra építve jól megtanul románul.

Igazi pártkarrierje 1953-ben kezdődik: a frissen létrehozott Magyar Autonóm Tartomány Pártbizottsága Propaganda- és Agitációs Osztályának lesz a vezetője, azaz a tartományi, propaganda- és agitációs kérdésekkel foglalkozó titkár után a második ember. Szorgalmasan dolgozik, megfelel az elvárásoknak:

„A napi munka az volt, hogy reggel be kellett menni, attól függ, nyáron 7-re, télen 8-ra. A munkaidő gyakorlatilag korlátlan volt. Nem volt leszögezve, mikor mehetsz haza. Én rendszerint olyan 11 óra felé, este mentem haza, amikor a rám bízott feladatokat elvégeztem. Nem volt a kenyerem ez a munka, mert itt elsősorban szervezés volt. Az eszmei, ideológiai dolgokban egy-kettőre eligazodtam, azzal nem volt baj. De annyi kört⁵ ellenőrizni, a rajonokon keresztül, 9 rajon volt...

(Terepmunka is volt...)

...gyakorlatilag fél évből legalább 3 hónapot kint voltunk. A főkérdés irtó banális: szántani, egyszer, aztán vetni, aztán az aratás, aztán a kukoricaszedés, krumpliszedés s kollektálás...¹³

1955-ben az újonnan alakult Kultúra és Tudomány Osztályának vezetőjévé nevezik ki, de nem sokáig marad ott. A II. pártkongresszus után az újjászerveződő központi pártvezetés keretében létrehoznak egy, a Központi Bizottság mellett működő, a nemzetiségi kérdések megoldását segítő bizottságot, melynek elnöke a frissen megválasztott KB-titkár, Fazekas János. Ide kerülnek titkárt, és Vécsei lesz a kiválasztott. Tehát visszaköltözik Bukarestbe, és a központi pártapparátus aktivistája lesz.

Az általános feladat a nemzeti kérdésekkel kapcsolatos, a KB Politikai Búróban tárgyalandó anyagok előkészítése. Az egyes

■
¹³ *Vécsei-interjú...* 8.
Kollektálás a. m. 'be-
gyűjtés'.

■■■

részfeladatok azonban nem voltak előre meghatározva, hanem időközben merültek fel.

„[Fazekas] fogadott, s annyit mondott nekem a feladatokról, hogy egyetlen egy mondatra sem emlékszek vissza. Úgyszólván semmit. Hogy valamilyen írott útmutatást adjanak. Azt mondták, itt van, az összes nemzetiségekkel kell foglalkozni, itt van, Losonczi a magyar instruktör, egy bukaresti illegális nő, csak így hívtuk, Mara, nem tudom máshogy, Mara, ő szintén magyar instruktör, akkor Blénesi szintén, Blénesi Ernő, s akkor Sloboda, ez a szláv nevű német instruktör, szláv, s Blagoev pedig a szerb. És volt egy ukrán. Ennyi volt, hat. Útmutatást, hát néha kapott az ember. Feladatot kaptunk, feladatot! Ugyanúgy, ahogy az esti egyetemre nem küldtek bibliográfiát, itt is feladatokat adtak. Az eszközökről mi magunk kellett gondoskodjunk.”¹⁴

Különböző beadványok, kérvények érkeztek a bizottsághoz, ezek mellé kellett dokumentációt készíteni. A nemzetiségi emlékhelyekről (például az Aradon 1849-ben kivégzett 13 honvédtábornok emlékműve) kellett anyagot gyűjteni, hogy azok visszaállítását igazolni lehessen.

A legrázósabb ügy, amire Vécsei visszaemlékszik, a Magyar Autonóm Tartomány Statútuma volt. 1958 elején, egy tartományi néptanácsi szesszióülésen Bugyi Pál néptanácselnök újra felvetette a tartomány autonómiáját szabályozó Statútum megfogalmazásának ügyét, és a tervezetet eljuttatták a KB-nak, ahol az a nemzetiségi bizottsághoz került:

„...ők elküldtek egy tervezetet. Mert mi azt mondtuk, hogy hogy fogjunk ennek neki. Blénesi okos, intelligens újságíró volt. Jogi, államszervezési dolgokkal azonban nem foglalkozott se ő, se én. Mi kaptunk egy tervezetet, s akkor azt rágtuk, ez 58 első felében elég hosszan tartott. Lassan ment a munka, nem a mi kenyerünk volt, nem a mi kenyerünk. Akkor a dörgedelem után jött volna a számonkérés, s akkor ezzel kapcsolatban tudtam meg az egyik

■
¹⁴ Uo. 25.

szekus ismerősömtől, hogy bizony készültek a letartóztatásomra, mert én is javítottam a tervezetet, amire nem volt felhatalmazás. Csak az Alkotmány, de az Alkotmány nem számított akkor sem, az Alkotmány sohase számított...”¹⁵

A pályáját, sorsát meghatározó legfontosabb tapasztalatokra itt, a KB-nál tett szert. Ezek közül is kiemelkedik az, hogy 1956 október–novemberében részt vett Fazekas Jánossal együtt a marosvásárhelyi rendfenntartó küldetésen, és az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetért felelt. Az, hogy mintegy szükségállapot volt azokban a napokban az egyetemen, nem az ő utasítása volt, de megakadályozta, hogy munkásokat küldjenek az egyetem „védelmére”, vezette az aktuális gyűléseket, csillapította a diákokat.¹⁶ És láthatta, tapasztalhatta, hogyan viszonyulnak a diákok meg tanárok a forradalmi napok eseményeihez.

„A legtöbben félték, nem tudtuk, mi történik. A gyanú élt az emberben, hogy ez el van ferdítve, de tudás nem volt, információ nem volt. Szabad Európát hallgattuk Vinerrel¹⁷ elmondom, valamit ha megtudhatunk. Ez volt az információ. A diákok, gondoskodtunk, legyen felvágott, kenyér, szendvicsek... Egyes diákok, amikor már megtörtént, amikor mind jobban megvastagodott az ügy, tiltakozásul egy jó néhány, nem tudom, egy tucat, fél tucat, fekete ruhában jöttek a kurzusra. ...Abban kimutatták a diákok a magatartásukat, hogy november hetedikén, ünnepi gyűlés, amit november hatodikán kell megtartani, nem ment el egy se. Ez volt a helyzet. Mert akkor már tudott dolog volt, hogy szovjet tankok mentek be, akkor már lehetett tudni, harangoztak ezekről az atrocitásokról. De hát a forradalomról nekünk olyan primitív elképzeléseink voltak...”¹⁸

Ugyancsak Bukarestben tapasztalhatta a párt központi vezetőségében 1958-ban történt „nemzeti fordulatot”. A nemzetiségi komissziót és annak munkatársait kezdték nem jó szemmel nézni, meg az új célok érdekében felhasználni – például az aktuális magyar irodalmi tankönyv elleni 1958-as kritikái kampány esetében.

¹⁵ Uo. 26.

¹⁶ Bottoni, Stefano főszerk.: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csíkszereda, 2006, Pro-Print, 26–27.

¹⁷ Viner Ferenc a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet párttitkárhelyettese volt.

¹⁸ *Vécsei-interjú...* 31.

Utólag úgy értékeli, hogy a Zsdanovon töltött időszakhoz képest a KB-nál érezte először, hogy őt magyarnak, azaz nem romának, és ezért kevésbé megbízhatónak tekintik.

„A nemzetiségi komissziónál, ott aztán tudatosították bennem, hogy én magyar vagyok, negatív értelemben. Niculescu-Mizil,¹⁹ ha elment mellettem, még rám se nézett. Én se köszöntem neki. Egy frászt.”²⁰

Megtapasztalhatta, hogy a döntéseket diktatórikusan hozzák, létrehoznak vagy megszüntetnek központi bizottsági szerkezeteket, egyik napról a másikra megváltoztatnak politikai irányvonalakat – így a nemzetiségi kérdés kezelését is.

„Mikor Bukarestben voltam, egyszer Fazekas hívat, a főnököm. Akkor már úgy álltunk, mint a levél a víz hátán, mielőtt megszünt volna a komisszió. Úgy néztek ránk, mint ahogy a tálibokra egyesek szeretnének, hogy mindenki nézzen. Össze van roskadva az íróasztala mögött. Meg kellett kérdezzem: Mi baj van, Fazekas elvtárs? S akkor mondta meg, hogy anélkül, hogy őt mint központi bizottsági titkárt egy szóval is értesítették volna, betették Gheorghiu-Dej beszédébe a Babeş és Bolyai egyesítését. Ezt úgy tették be, hogy még Fazekas János se tudta!”²¹

1959-ben megszüntették a nemzetiségi komissziót, de Vécseit továbbra is alkalmasnak tartották arra, hogy a Központi Bizottság vezető kádere legyen. Ezt azonban már nem vállalta, noha a romániai oktatás és a tudományos élet felügyeletét végezhetette volna.

„A Központi Bizottság apparátusában, ez a Lupu, ő azután az egész igazgatóságának a feje volt, a szervezési igazgatóságának a főnöke, egyedül ez mutatott jóindulatot, és még egy személy, Țuguu, a másik nevét nem tudom, ez mutatott érdeklődést. S akkor én eljöttem onnan, amikor szétverték a nemzetiségi komissziót, s akkor ő felajánlotta a tudomány és kultúrosztály,

■
¹⁹ Paul Niculescu-Mizil (1923–2008) kommunista politikus, 1956 és 1968 között a Román Munkáspárt KB Agitációs és Propaganda osztályának vezetője volt.

²⁰ *Vécsei-interjú*... 16.

²¹ Uo. 12–13.

mert akkor már szétvált a Propaganda- és Agitációs Osztálytól, ott szektorfőnök leszek, és felelek az összes főiskolákért az országban, és az Akadémiáért. Azt mondtam, nem tudom megcsinálni. Én haza kell menjek. Akkor már nem bírtam. Nem tudtam, na. Azt mondtam, hátha itthon jobb lesz.”²²

Hazakerülése után egy rövid ideig a tartományi pártbizottság propagandaosztályának vezetőjét helyettesítette, majd az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet ideológiai katedrájának lett a vezetője. Ez utóbbi azzal járt, hogy lezárta aktivista múltját: kilépett a pártapparátusból:

„Kényszerítettek, tereltek. Valószínű, csak manipuláció volt. Bukarestben úgy tudtam, mert kérést kellett beadjak a titkárságnak, jóvá kellett hagyjanak, könnyen nem szabadultam! A titkárságon Gheorghiu-Dej személyesen kellett aláírja, hogy kiengednek a pártapparátusból.”²³

Először arról volt szó, hogy filozófiát tanít csak, utána kiderült, hogy katedrafőnök lesz: „Kértem 3 nap gondolkozási időt. Törtem a fejemet. Úristen, mi lesz, ha ezt elutasítom, akkor velem nagy baj lesz! 3 nap múlva elvállaltam.”²⁴ Hét éven át katedrafőnök és oktató. Idegileg egyre kevésbé bírta a feszültséget, egyre többet betegeskedett, míg 1968-ban 4 évre betegállományba került – nemcsak a hatalmi versengésnek és az addigra már minimálisra redukált politikai szereplésnek fordított hátat, hanem társadalmi kapcsolatait is minimálisra csökkentette.

Belenyugodott sorsába. Otthon ült, két kiskorú gyereket nevelte. 1972-ben bukaresti ismerőse kereste meg, és intézkedett annak érdekében, hogy a Román Tudományos Akadémia marosvásárhelyi kutatóintézetében legyen állása, vagyis ahogy Vécsei minősíti mindezt, legyen valamelyes jövedelme és „díszsírhelye”. 1988-ban, 67 éves korában vonult nyugdíjba.

1989 után újra aktivizálódott, a demográfiai, migrációs viselkedést, az interetnikus viszonyokat kutatta. Hazai és magyaror-

■
²² Uo. 16.

²³ Uo. 32.

²⁴ Uo.

szági folyóiratokban közölt írásokat, és amint már szó volt róla, egy könyve jelent meg.

Vécsei Károly azok közé a romániai magyar politikusok, közszereplők közé tartozik, akiknek baloldali meggyőződésük a felkínálkozó helyzetbe való illeszkedéstől, a feltétlen elfogadástól indulva alakul át, árnyalttá, majd kritikussá válik, végül pedig szertefoszlik. Romániában egy, a szomszédos Magyarországon korán jött forradalom és egy későn érkezett rendszerváltás közötti, felpuhuló és illúziókat ébresztő, majd bekeményítő diktatúrában nem lettek belőlük disszidensek, legfeljebb emigránsok: Nyugatra szöktek, átköltöztek Magyarországra.

Vécsei Károly életútjának a legfontosabb váltása: pártmunkásból értelmiségivé válás. Ez egyben a hatalomból való kihátrálást is jelentette.

Az új elitbe 1945 után bekerült Vécseinek mindazok a külön, kis csoportba sorolható társai, akik

1. munkásszármazásúak, pártaktivistaként kezdték fiatalon karrierjüket;
2. értelmiségi szaktudást, tudományos szakismereteket szereztek, ezt a szakmát gyakorolták;
3. meghasonlottak és kiléptek a párt vezető szervezeteiből;
4. hosszabb ideig partvonalon szemlélődtek;
5. életük részévé vált a kutatás, az alkotómunka.

Az 1989-es változások – vagy mert emigráltak, vagy mert megszakították politikai kapcsolataikat – már későn jöttek.

Vécsei nem volt illegalista. Nem megfontolt, tudatos választás után került az 1944 után gyors ütemben kiépülő pártapparátusba, inkább belesodródott. Egyébként pedig nem is kérdezték tőle, hogy tetszik-e a ritmus, a melódia, hanem táncba vitték, és ő ment. Tizenhárom éven át engedelmeskedett és lépegetett egyre feljebb. Közben azonban morálisan meghasonlott, kételkedni kezdett a rendszer igazságosságában, szkeptikus lett, felőrlődött, kilépett, kutatói elszigeteltségben, a rendszer „kegyelemkenyerén” élt.

Pályatársainak egy részével ellentétben nem költözött át Magyarországra sem ő, sem a gyermekei.

Választásaiban, fordulóiban pályája egyéni inkább, mintsem modellszerű. Érzékeny, szkeptikus és kritikus alkata miatt a magatartása inkább beletörődő, nem nyíltan ellenálló.

Oktatói karrierjét látszólag azért szakítja meg, mert egészleg nem bírja – de a pontos okokat kellene kideríteni, hogy miért lesz 44 éves korában kisgyermekes családapaként betegnyugdíjas, majd 16 évig semmi más funkciót, munkakört nem kereső akadémiai kutató. Tudományos minősítése sincs, hiszen nem doktorált.

Elmondható róla, hogy az akkoriban egy romániai magyar kutató számára igen szűk körűként megadatott tudományos kommunikációnak is csak a peremén élt: intézeti feladatait teljesítve kéziratokban, az intézeti kiadványokban tette közzé általában másokkal (román kutatókkal) együtt végzett kutatásainak eredményeit. Jobb volt a kapcsolata a szellemi szocializációját az ötvenes évek elején biztosító Bukaresttel, mint Kolozsvárral. Nem közölt rendszeresen a *Korunkban*, és noha kutatásainak eredményei erre feljogosították volna, nem volt saját, román vagy magyar nyelven kiadott könyve. Nem integrálódott az ismert és elismert romániai magyar kutatói, szakmai csoportokba.

AZ EMELKEDÉS

Mivel nem voltak illegális vagy munkásmozgalmi kapcsolatai, baloldali tájékozottsága, ezért szó szerint az „utcaról” került be a pártszerkezetbe. Nem volt ezzel egyedül, hiszen a pártépítés is azt követelte a szervezettől, hogy minél több fiatal, fogékony, munkára hajlandó, és főleg olyan embert toborozzon soraiba, akinek valóban társadalmi felemelkedést jelenthetett az, ha az új hatalom nyújtotta társadalmi státusokat elfogadja, és pártbürokrata lesz. Vécsei előbb lett hivatalnok, és csak utána ismerkedett meg a mozgalommal, az ideológiával és elmélettel. Tudomásul vette, hogy kiemelték, más alternatívát nem is látott akkor maga

előtt. Engedelmesen beleegyezett abba, hogy foglalkozzanak vele, meggyőzzék, munkára fogják.

A párton belül két pálya nyílt előtte: a szervezésben vagy a propagandában való részvétel. A Maros megyei KISZ-bizottságnál töltött idő alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a szervezésben nem jeleskedik. Megkönnyebbülés volt számára, amikor a pártoktatásba, majd esti egyetemre került. Igen gyorsan kiépítette a szorgalmas és lelkiismeretes oktató szerepet: „Én olyan voltam, mint az oltárkép. Vécsei ott van a könyvei mellett, csinálja a bibliográfiát, átolvassa az előadásokat, kijavítja...”²⁵ Tartotta az előadásokat az esti egyetemen, a pártiskolán, meg különböző alkalmi helyzetekben, és mindenütt azt hangoztatta: „Az olvasás nem árt.” Értelmezésem szerint ez azt jelentette, hogy a szervezett keretek között végzett oktatási-tanulási tevékenység lehet „diplomagyártás”, lehet belépő a pártkarrier különböző ösvényeire, de ugyanilyen fontos, hogy az olvasás egyszerre informál, elkötelez meg kritikussá tesz.

Vécsei előbb lett egyetemi tanár, mintsem hogy egyetemi diplomát szerzett volna. Miután befejezte a kétéves Zsdanovot, vagyis a propaganda és agitáció területén dolgozók legfelsőbb romániai képző intézetét, ugyanott a világtörténeti katedrára nevezték ki asszisztensnek. Rövid ideig, alig több mint fél évig volt ekkor egyetemi tanár. Abból a szempontból volt ez meghatározó számára, hogy később, amikor kötelezik a pártvezetésben dolgozókat, hogy egyetemi végzettséget szerezzenek, ő a történelmet választja. Végzettsége szerint tehát Vécsei Károly történész. Erre később még visszatértek.

1953 tavaszán vezénylik az első vonalba: egy tartományi pártbizottság politikai és agitációs osztályának lesz a vezetője. Bevezetőként végiglátogatja a Központi Bizottság Colea Răutu vezetete propaganda- és agitációs igazgatóságának részlegeit, hogy ismerkedjen jövőendő feletteseivel, hogy azok „instruálják” őt:

■
²⁵ Uo. 14.

„Volt propaganda, a pártoktatás. Volt agitáció, akkor egy darabig népnevelésnek nevezték, akkor már áttértek az agitáció kifejezésre. Akkor volt a könyvkiadás, emlékszem, egy Bihari nevezetű volt az osztályfőnöke, olyan ékes magyar nyelven beszélt éppen, mind mi. Akkor még nem vált külön a tudomány s a kultúra, volt a tanüggyel foglalkozó szektor, volt 3 vagy 4 ember. S azt hiszem, körülbelül ennyi. S volt külön tömegkultúra is. A kultúr-otthonok hálózata egy gigantikus hálózat volt, formailag. Vagy hat szektor. Mindenki elmondta a mondanivalóját. Az én lektorom, aki vezette a csoportot, Puni Simion, idevalósi, szentannai fiú, tudott jól magyarul, azt mondta, Vécsei, hazamész, mindig figyeld a *Scinteia* vezércikkét. Így instruáltak ki, s így érkeztem meg Marosvásárhelyre. 53, úgy körülbelül május lehetett.”²⁶

Képzése, kiképzése ekkor befejeződött. Ezután már bizonyítania kellett.

A „CSÚCS”

Ekkor már kialakult értelmiségi érdeklődése, tudásvágya, kötelességtudata van. Nincs még tapasztalata arról, hogy a napi feladatok végzése mellett mit is jelentenek azok a szervezeti kötöttségek, hierarchikus függések, kampánytevékenységek, félelmek és megálázások, amelyek az ötvenes évek pártéletét jellemezték. Rövid időn belül tisztában lesz azzal, hogy mindaz, amibe belekerült „Nem kellett nekem az. Nem kellett, de kellett csinálni.” [Sic!]

A tartományi vezetőségben lenni egyszerre jelentette a napi munkavégzést és a kampányokban való részvételt. Az első egyszerű volt, hamar átlátta, mi a teendő, és hogyan kell ellátni azokat.

A második azt jelentette, hogy minden tartományi vezető számára kijelöltek egy rajont, ahol bizonyos, kampányjellegű munkákért felelt. Például a központi meg a tartományi határozatok feldolgozásáért. Vagy a mezőgazdasági kampányok lebonyolításáért:

■
²⁶ Uo. 17–18.

„– Például én számtalan bírálatot kaptam a vetési parancsnokság részéről, ahol részt kellett vegyek, mert tagja voltam a vetési parancsnokságnak, hogy nincs elég vizuális propaganda. Hogy szántsatok, vessetek, arassatok, és így tovább. Én hiába védekeztem azzal, hogy olyan szegények ezek a faluk most, hogy nincs honnan festéket venni, s valamilyen anyagot, kartont, papírt, nem beszélve a deszkáról, amire fessenek. Hát nem, pénz nélkül nem lehet. Addig nyaggattak, hogy a végén kifakadtam egyszer, s azt mondtam: véleményem szerint sem a vetés, sem a szántás, sem az aratás nem függ attól, hogy ki van írva a kerítésre, hogy csinálják ezt az emberek. Megmérgeződtem. Elnézték nekem. Nem lehetett olyan könnyen kirúgni az embereket, nagyon nehéz volt másokat kapni. Megbíráltak...

– Ki bírálta meg?

– Csupor²⁷ személyesen. Vécsei elvtárs lebecsüli a politikai munkát.²⁸

A beszolgáltatások is kampányszerűen folytak: megszállt egy-egy párttagitátor-csoport egy falut, minden házba bementek, és kötelezték beadásra a családokat, kihajtották a beadási kvótát. Vécsei is járta a házakat, látta a szegénységet, a kuláknak mondott emberek tehetetlenségét, szenvedését:

■
²⁷ Csupor Lajos (1911–1985) kommunista politikus. 1952 és 1960 között a Magyar Autonóm Tartomány, 1960 decemberétől 1961 augusztusáig a Maros Magyar Autonóm Tartomány első titkára volt. 1955-től 1969-ig KB-tag, 1952 és 1969 között nemzetgyűlési képviselő.

²⁸ *Vécsei-interjú...* 19.

²⁹ Uo. 21.

„Ez volt életem legkegyetlenebb élménye, abban a pártapparátusban. Ez nagyon durva volt. Megbíráltak, hogy nem vagyok elég erélyes. Én meghúzódtam. Jakab, a[z Erdőszyentgyörgy rajoni párt]titkár, az helyettem is... Bizonyára azért küldtek engem, ilyen intellektuelfélét oda hozzá.”²⁹

Jellegzetes viselkedésjegy meg önértékelés ez: meghúzódtott, intellektuelfélének tartotta magát, és úgy gondolta, mások is akként látják őt.

A feladatok egyre sokasodtak, ezért a napi munkát is csak felületesen lehetett elvégezni:

„...iskolakérdés, akkor más kérdések is napirendre kerültek a bírúrlésen... a tanügy kérdése, a színház, az *Igaz Szó*ról is kellett egyszer jelentést írni, Friedmann Ilonka írta, s én javígtattam, az istennek se volt ideje, hogy átolvassa a számokat, bele-belenézett az ember, de hát nem tudta áttekinteni. Körülbelül megírtuk, hogy néz ki. Nagyon lényeges dolgok nem voltak a jelentésekben, mert egyszerűen nem volt fizikai idő rájuk.”³⁰

Van azonban hasznosabb és fontosabb tevékenység is, amelyet ebben a korszakban végez. Megkönnyítették azoknak, akik a két-éves Zsdanovot elvégezték, hogy különbözeti vizsgák lerakásával egyetemi diplomát szerezhessenek.

„Meg volt szabva: politikai gazdaságtan, történelem, filozófia, jog. Slussz. Feltételezem, hogy azért történt ez, hogy egy kicsit az értelmiség, a régi értelmiség monopóliumát enyhítsük. Mert főképpen régi értelmiségiek voltak mindenütt. Ez volt az a rendelkezés, amelynek alapján tehát én minden évben a szabadságom alatt legalább egy vizsgára felkészültem. Megkezdtem Bukarestben, de ott még nem vettem komolyan, s eljöttem Marosvásárhelyre, s ott 54 végén, vagy 55 elején lejött egy terjedelmes körlevél, hogy mindenki, aki beiratkozott, az szankció terhe alatt végezze el a... Így ment! S akkor elővettem a könyveimet, amiket tudtam, itt, Bukaresttől távol, be voltam iratkozva, akkor Parhonnak nevezték az egyetemet. S nekifogtam, s 57-ben, 56-ig befejeztem a különbözetiiket, tízet, majdnem beleszakadtam, s megírtam az államvizsga-dolgozatomat *A Magyar Autonóm Tartomány gazdasági fejlődése* címmel.

– Ez megvan még?

– Hát... azt hiszem, addig mind rostálgattam, valahova elkalódott. Ilyen vastag volt... S meg kellett védeni.”³¹

Lényeges az információ: már ekkor arra gondol, hogy mi lesz akkor, ha politikai hibát követ el, és – jobbik esetben – munkahely nélkül marad. Az, hogy diplomája van, alternatívát biztosíthatott számára.

³⁰ Uo. 19.

³¹ Uo. 23–24.

„S azt mondtam magamnak, ott ültem a politbüro asztalánál, alapjában igazuk van. Mert ha füttyülök a templomban, akkor engem kirúgnak, s így legalább valamilyen képzettségem lesz.”³²

Első tudományos munkája tehát *A Magyar Autonóm Tartomány gazdasági fejlődése* című, román nyelven írt, 1957-ben megvédett, de utólag „elkallódott” (vagyis „rostálgatott”, tehát átalakított, de végül is nem vállalt) szakdolgozat.

Ekkor már Bukarestben van, ahol az a napi feladata, hogy a döntésekhez történelmi, szociológiai, esetleg jogi kérdésekben tájékozódva háttéranyagot gyártson. Ott volt például a már említett aradi emlékmű esete:

„...az aradi vértanúk szobrának a visszahelyezése, volt erre egy politbüro-határozat, amelyben leszögezték első ízben, hogy a hazafias nevelés problémáiról szólt a határozat, nem a nemzetköziség, csak hazafias. Az állt vagy húsz, huszonöt pontból, nem tudnám felsorolni. Abban benne volt egy pont, az aradi vértanúk szobrának záros határidőn belüli visszahelyezése. Így is történt, lerakták már a köveket. De Ceaușescu villámlátogatást tett Temesváron, Isac Emil tartományi titkár, Petrozsényből hozták oda, vagy Resicáról, bocsánat, s megmondta Ceaușescunak, hogy a lakosság között nyugtalanság érzékelhető a szobor helyreállítása miatt. Ez volt egyik nap, s 24 órán belül megsemmisítették a határozatot, s megkezdték a köveknek a felszedését. De előtte az utolsó percig kellett dokumentálja a nemzetiségi komisszió, hogy ezek a tábornokok nem harcoltak Erdélyben, a történelmi Erdélyre gondolok. Minden nevet külön kellett dokumentálni, hogy nem voltak az erdélyi fronton, nem ölettek románokat. Ezt Blénesi Ernővel³³ együtt csináltuk, megszereztük az anyagokat, nem vagyok biztos, hogy ez hadtörténelmi szempontból kifogástalan munka volt, de elfogadták.”³⁴

■ Uo. 23.

³³ Blénesi Ernő (1928) újságíró, Fazekas János titkárságának vezetője.

³⁴ *Vécsei-interjú...* 24.

Máskor a zsidók romániai helyzetéről érkezett beadványt kellett véleményezni, vagy a nemzetiségi tankönyveket.

A „csúcsról való lebukás” egyrészt rajta kívül álló okokból, a nemzetiségi politika fordulata miatt következett be, másrészt készült rá és vállalta. Nem fogadta el a felkínált, az eddiginél magasabb, központi bizottsági, vezető aktivista státust. Haza akart menni Marosvásárhelyre, és ha lehetséges, ki akart lépni a pártaktivából. Kutatói állásról tárgyalt Andrássofszky Tiborral, az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet (OGYI) rektorával, de végül is az egyetemre került, és mint fentebb olvasható volt, katedrafőökként az OGYI-n az ideológiai tárgyak oktatásáért felelt. Közben, 1962-ben megalakul, majd 1968-ra kiteljesedik a román szekció, és a fiatalabb román kollegákkal is kellett napi vitákat folytatnia. Inkább feladta.

A fordulat a magánéletének átalakításával lesz teljes: feladta eddigi aggregénységét, 37 éves korában, 1960-ban családot alapított, két fia született, és a továbbiakban igen fontos számára a család és a gyerekek nevelése. Ebből a szempontból is egyértelműen két részre tagolódik életútja: az első részben a „közösség”, vagyis párt meghatározta közösségiség, a mozgalom, az új eszme terjesztésének a képviselője, aki áldozatokat vállal – többek között a magánéletét áldozza fel a munka, tanulás, teljesítés, vándorlás miatt. Ezután mindezt lezártnak nyilvánítja: a legfontosabb számára a magánélet, majd a tudományos pálya – a könyvtár, az íróasztal, a számos kézirat – lesz.

A KUTATÓ

A kutatói eredményeit tekintve Vécsei Károly nem történész, hanem statisztikus és szociológus. A 2002-ben megjelent könyvében „demográfiai-szociológiai-statisztikai tanulmányokat” olvashatunk, hét olyan tanulmányt, amelyek közül egyetlen nem 1990 előtt készült, és többségében rövid, 20 oldalnyi vagy ennél kisebb terjedelműek. Témájuk: demográfia, népesedéspolitikai elemzések, az asszimiláció kérdése.

A migráció és urbanizáció összefüggéseiről írt tanulmányának nagyobbik részét a statisztikák teszik ki, az elemzésre kevesebb hely jut.³⁵ Konklúziói ma is figyelemre méltóak:

„Az várható volt, hogy az iparosítási politika, a városi településeknek mint a proletárdiktatúra társadalmi-gazdasági bázisának gyors, erőltetett, a ruralizálódás jegyeit magán viselő felduzzasztása következtében az erdélyi városok nemzetiségi összetétele megváltozik. Ha ezek a demográfiai folyamatok a piacgazdálkodás szabályai, követelményei, nem pedig egy preurbánus etnocentrizmus égisze alatt mentek volna végbe, lényegesen más etnostrukturális városszerkezetek alakultak volna ki. A teljesítmény elvének, a munkakultúra kánonjának ésszerű érvényesítése kizárta volna ezeknek a mesterkéltségek, többé-kevésbé diszfunkcionális képződményeknek a létrejöttét. Ebben az esetben idézőjelek nélkül beszélhetnénk modernizációról, urbanizációról, s más szociodemográfiai folyamatokról. Akkor lennének nyugat-európai típusú, tehát valóban korszerű városaink, azokban modern termelő-szolgáltatási apparátus, értékes technikai-tudományos információkat tároló-terjesztő intézmények, korszerű, funkcionális kultúrateremtő-terjesztő létesítmények. Ugyanakkor nem jött volna létre a szélsőséges politikai mozgalmaknak, a tömeges és szervezett bűnözésnek, a korrupciónak, alkoholizmusnak, prostitúciónak rendkívül kedvező társadalmi hálózata, s egyéb dezorganizációs jelenségek. Nem arról van szó, hogy e princípiumok következetes alkalmazása kiküszöbölt volna mindennemű társadalmi devianciát, hanem arról, hogy ezeket normális, tehát a tűrhetőség keretei között tartja.”³⁶

■
³⁵ A migráció és urbanizáció egyes vonatkozásai Romániában. In Vécsei: i. m. 7–53.

³⁶ Vécsei Károly: A házasághoz kötés néhány mennyiségi-statisztikai vonatkozása Romániában. In Vécsei: i. m. 145.

Varga E. Árpád véleménye szerint „A mai Erdély nemzetiségi arculatának átalakulását meghatározó tényezőket vizsgálva elsők között szentelt megkülönböztetett figyelmet az 1977-es népszámlálás születési hely szerinti kimutatásának. A vonatkozó adatok sokoldalú feldolgozásával ő tárta fel legrészletesebben az ország-részek közötti vándormozgalmak szerepét az erdélyi városok

elrománosodásában e folyamat szociokulturális és interetnikai kihatásait is taglalva.”³⁷

Az 1989 előtt írt, de jelentősen átdolgozott tanulmány zárja a kötetet. Ennek végén említi a szerző, hogy „a közölt információk egy nagyobb, eddig közöletlen román nyelvű tanulmány egy kis töredékét képezik, amelyik az 1980-as években a Marosvásárhelyi Társadalom- és Politikatudományi Központban készült”.³⁸ Amit olvashatunk, az az egykori kéziratból kiemelt, aktualizált forma, több fejezetből kisebb részlet, majd összefoglaló, melyben azt fejtegeti, hogy ismerni kellene azokat a tendenciákat, amelyek jellemzik a belső munkaerő-vándorlást és annak kihatásait az egyes demográfiai struktúrákra, elsősorban a nemek közötti mennyiségi arányok módosulására és annak egyes következményeire.

„Azok az elvetélt vagy legalábbis csak félig átgondolt modernizációs kísérletek, amelyeknek az utóbbi négy és fél évtized során tanúi és szenvedő alanyai, vagy inkább objektumai voltunk, szétzilálta ezeket a (demográfiai) viszonyokat, struktúrákat. Így az aktív lakosság jelentős hányadának (kb. 25-30%) megszűnt a lakhely-munkahely egysége életre hívva tömeges részleges migrációt (ingázást)... Napjainkban pedig beindult a kivándorlás (külső migráció), amely tovább bonyolítja a helyzetet. Mégis egy nyugati típusú piacgazdálkodás távlatain gondolkodva reméljük, hogy ez, legalábbis bizonyos határok között, fokozatosan helyreállítja azokat a demográfiai szerkezeteket, amelyek valamivel jobb feltételeket teremtenek a családalapítás számára.”³⁹

„ZÖLDEK VOLTUNK...”

Saját értékelése szerint, amelyet egy természeti képpel láttat: pályája elején ő és mindazok, akik kényszerből vagy jóhiszeműen belesodródtak a mozgalomba (vagyis akik nem karrierizmusból, hatalmi vágytól hajtva kerültek az „élcsapatba”), azok zöldek voltak, mind a vadalma. Aztán fokozatosan megértek, majd pedig lepottyantak a hatalom fájáról.

³⁷ Varga E.: i. m. 5.

³⁸ Vécsei: A házasságkötés...
145–146.

³⁹ Uo.

Karrierje igen gyorsan ívelt, évente-kétévente új, fontosabb, magasabb hatalmi szférához tartozó, kapcsolatépítésre alkalmas, szellemét-horizontját tágító helyzetekbe került. Új és új próbatételek elé állítják, és sikerrel állja azokat. Egy kicsit Herkulesnek érezheti magát.

Az, hogy ez csak illúzió, és ő csak egy muszáj Herkules, először a tartományi pártbizottságnál töltött időszakban merül fel. Ekkor találkozik igazából a diktatúra valóságával, a tanult ideológiát megkérdőjelező jelenségekkel. A rendszert jellemző kényszerítés, agresszió, manipuláció ekkor válik számára világgossá.

A döntő fordulat 1956-ban, majd 1958-ban történik: a forradalom napjainak, majd a román pártvezetés nacionalista fordulatának közvetlen tapasztalata érleli elhatározását.

Nem tetszett neki a közelről megtapasztalt nemzeti fordulat, a KB-nál 1958–1959-ben végbement „nemzetiesítés”. Valójában egy hosszabb folyamat első, csak szűk körben ható jelenségeit tapasztalhatja: a személyes viszonyok változását, a magyar politikusok mellőzését, meg azt, ami ott, ahol ő volt, gyorsabban látható lett: a tematizáció és a narráció „nemzetiesítését”. Ennek alkotóelemei: a narratív és értelmezési keretek, gondolkodás és érzés nemzetiesítése, a „proletár internacionalizmus” mint értelmezési keret háttérbe szorulása, az alternatív, nem nacionalista politikai nyelvezetek kiszorítása, elhallgattatása. Ettől kezdve egyre jobban kell figyelnie magyar mivoltára, ugyanis ennek a folyamatnak sajátsága, hogy az embereknek kötelező erővel tulajdonított nemzetiség szörnyű, kategorikus egyszerűsége megsemmisíti az összetett identitásokat.⁴⁰

Vissza akar menni Marosvásárhelyre. De az a helyszín sem ugyanaz már. A tartományi pártkonferencián már érződik a vezetőváltás szele.

„60-ban, akkor már megjelent Banc József.⁴¹ A könyvemre ráírtam, akkor mindenki kapott egy piros könyvet, ez az utolsó pártkonferencia, amin részt veszek. Ezt aláhúztam, eltettem a könyvet... Akkor látszott, hogy akinek a fejét veszik, annak a

⁴⁰ Brubaker, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest, 2006,

L'Harmattan–Atelier, 30.

⁴¹ Josif Banc 1961-től a Maros Magyar Autonóm Tartomány párttitkára.

haját nem siratják. Ez a hangulat volt a pártkonferencián, s ezen a gyűlésen is, ahol Szövérfi⁴² csépezték.⁴³

Elkövetkezett egy korszak vége, egy másik kezdete. Ebben az újban már nem volt helye.

Nem tagadta meg teljesen azt az alig több mint egy évtizedet, amelyet a mozgalomban és apparátusban töltött. Azt, hogy beállt a sorba és végezte a feladatát sok társával együtt, azt hogy közösségekben gondolkozott és gondolkoztak, hogy herculesi munkára tartották magukat képesnek, és esetenként herculesi munkát is végeztek, alapvetően helyesnek tartotta. Akkor úgy gondolta, és utólag sem gondolta másként, hogy a hit, amíg nem vegyül cinizmussal, nem használják manipulatív célokra, vagyis amíg nem torzul hazugsággá a hirdetett eszme, csodákra képes. A tudás, amely folyton gyarapodik, és a huszonegyedik század küszöbén a fejlődés fő összetevője, igen fontos, ez számára evidencia, hiszen ő maga is kutató, könyvet olvasó és könyvet író ember. De mivel ember, igen nehéz úgy élnie, ahogy életének második felében tette: egyre több szkepszissel, egyre kevesebb meggyőződéssel. A rendszer megteremtette számára a tanulás, tudás feltételeit, ő maga is azon volt, hogy tanítson és tudást terjesszen. De a korszak későbbi hatalmi manőverei elvették a hitét, és ezért sem tudta mindazt, amit fiatal korában cselekedett, egyértelműen megtagadni. Abban, amibe fiatal korában belekerült, volt csodálnivaló is – és ezt nem restellte utólag sem.

Vécsei Károly társaival együtt úgy gondolta, hogy Herkulesekre minden korszakban szükség lenne. A korszaknak azokat a kényszereit azonban, amelyek a cinizmusnak, a hazugságnak, a képmutatásnak nyitottak nagy teret, és muszáj Herkulesekké minősítették át azokat, akik világmegváltó eszmékben hittek, nem lehet elfogadni, nem lehet vállalni.

Ő magát olyan embernek tartotta, aki beállt a sorba, végezte a feladatát kevés tudással, sok meggyőződéssel. Aztán változott a helyzet: egyre több tudással, és egyre kevesebb meggyőződéssel végezte a munkáját ő is, mások is – és ez a változás saját maguk, a társadalom kárára történt.

■
⁴² Szövérfi Zoltán a MAT pártvezetésének agitációs és propagandatitkára.

⁴³ *Vécsei-interjú...* 31–32.

Az ötvenes éveket mérlegelve fogalmazza meg Vécsei Károly a hatvanas évekről, az azóta eltelt korszakról, a máról az ítéletét:

„Az akkori időknek az összes ki nem mondott, fel nem ismert baljós jelei mellett volt egy rendkívül nagy előnye: azok az emberek, akik beálltak a sorba, azok végezték a feladatukat. Bámulatos. Bámulatos. Olyan emberekkel ma a hegyeket el lehetne hordani. Kevés tudással, de sok meggyőződéssel.”⁴⁴

⁴⁴ Uo. 10.

